in het land van brederode

in dit nummer o.a.:

slot batenstein
ina boudier-bakker

6e jaargang nr 3/4
1981

historisch tijdschrift
voor het land van vianen

Inhoud

Bericht van de redactie	1
Nogmaals het Slot Batestein, zijn beschrijvers en zijn bewoners	1
Vianen als domicilie en inspiratiebron van Ina Boudier-Bakker	5
Kroniek	11
Verenigingsnieuws	18

Colophon

In het Land van Brederode,
Historisch Tijdschrift voor het Land van Vianen.

Jrg 6 nr 3/4, 1981

Het tijdschrift is een uitgave van de Historische Vereniging "Het Land van Brederode".

Bestuur
Voorzitter : H. L. Ph. Leeuwenberg
Secretaris : Oda Schmalhausen
Vijfheerenlanden 350 A
Tel. (03473) 76147
Penningmeester: L.A. Smits, Vianen
Giro 4082285

Redactie
Eindredactie : J.A.L. de Meyere
Goudenregenstraat 54
Vianen
Secretariaat : Mw J.M. Krouwel-van Dijck
Korenmolen 40
Vianen
Leden : J. Ruijter
Mw J.A. Smits
Adviseur : Mw C.W.J. Nieboer-Reeder

Tekst-
verzorging : Mw C.M.J. Oomen-van den IJssel

Druk : Drukkerij Crezée, Ameide

Lidmaatschap per jaar : f 20,--
Jeugdlidmaatschap per jaar: f 10,--
De leden ontvangen het tijdschrift gratis.

Inlichtingen over advertenties bij het Secretariaat.

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Bericht van de redactie

Vianen en de literatuur staan centraal in dit nummer: een (nieuwe) bijdrage over het duo Ockerse én een artikel over Ina Boudier-Bakker.
In Kroniek is het nieuws zeer gevarieerd, terwijl in Verenigingsnieuws het accent ligt op de werkzaamheden van de aktieve archeologische werkgroep van onze vereniging.
Als extraatje is in dit nummer een pagina uit 'Utrecht in Woord en Beeld' van 20 oktober 1933 opgenomen: Lexmond in oude ansichten, zou men het kunnen noemen! In ieder geval is het niet al Vianen wat de klok slaat in dit nummer!

Diverse omstandigheden, onafhankelijk van de goede bedoelingen van de redactie, hebben verhinderd dat dit nummer eerder verscheen. Wij bieden u daarvoor onze oprechte excuses aan.

Nogmaals het Slot Batenstein, zijn beschrijvers en zijn bewoners

In eerdere nummers van dit tijdschrift heeft A.C.N. Koenhein zich gewaagd op het moeilijk-toegankelijke (want recentelijk niet onderzochte) terrein van de romance in de oudere Nederlandse letterkunde. Hij zet een paar voorzichtige stappen in de richting van HET SLOT BATESTEIN, en daar aangekomen vergelijkt hij de romances die Willem Anthonij Ockerse en zijn zuster Antoinette Kleyn-Ockerse aan het kasteel van hun geboorteplaats wijdden. Doordat Koenhein heel precies het historisch materiaal blootlegt waarop de schrijvers teruggaan, blijft niets over van de vage indruk die bij de eerste lezing van de twee romances kan optreden, als zou het "om ongeveer dezelfde stof en ongeveer dezelfde soort gedichten gaan". Wie wil zien hoe verschillende auteurs op één onderwerp reageren, en toch binnen één genre blijven, wordt door Koenheins artikel duidelijk ingelicht (1).
Voordat ik Koenhein volg naar HET SLOT, zou ik even binnen Vianen zelf willen blijven, met name bij de auteurs van de romances. Waaraan danken wij die vrij plotselinge, en bij beiden gelijktijdig-optredende aandacht voor het lokale geschiedverhaal? Sinds de zeventiger jaren van de 18de eeuw woonde geen van beiden meer in Vianen: Willem Ockerse had een loopbaan als predikant en als politicus achter de rug, en ging in de tijd dat zijn romance ontstond óp in het Amsterdamse leven. Antoinette woonde met haar kinderen in Wageningen, ook zij had haar geboorteplaats al dertig jaar eerder verlaten. Waarschijnlijk staat de hernieuwde aandacht voor Vianen in verband met het overlijden van hun vader, notaris Rudolphus Ockerse. Zeer plotseling stierf hij, zondamiddag 12 juli 1807. Zijn vrouw bevond zich in de kerk, werd gewaarschuwd, spoedde zich naar huis, maar trof hem niet meer levend aan. De dood van deze vitale, energieke, dominerende man bracht een leegte. De kinderen schaarden zich rond hun moeder, Alida Ockerse-Joorman; zij hielpen haar met allerlei praktische zaken en versterkten hun onderlinge banden. Het klinkt enigszins paradoxaal, maar men zou kunnen zeggen dat door de dood van hun vader voor de kinderen de eigen jeugd herleefde, dat na dertig jaar het ouderlijk huis opnieuw betekenis kreeg. Willem Anthonij althans schrijft in de jaren die volgen op de dood van zijn vader een paar gevoelige verzen die van die nieuwe band met het ouderlijk huis blijk geven. Het is de enige keer in zijn leven dat hij zulks doet, en het lijkt mij gepast even stil te staan bij deze sterk autobiografische en met Vianen verbonden gedichten.
Het eerste gedicht - een elegie - heeft tot titel "Het ouderlijk huis"; het verscheen in 1809 in Ockerse's eigen tijdschrift Lektuur van Smaak (2). Over de literaire kwaliteiten ervan zullen wij hier niet spreken, onze aandacht is nu gericht op de Vianense context; Ockerse herinnert zich nog goed hoe hij zijn ouderlijk huis naderde:
"Op 't eerste reppen van de schel
Sprong de oude Keeshond, vliegend snel,
(Als van mijn komst bewust) naar voren,
En deed, door jankend vreugdgeblaf,
De vreugd van 't huisgezin vooraf
Mij reeds van verre vriendlijk hooren.
(...)
'T was feest voor 't gansche huisgezin;

Zelfs de Oude Waschvrouw, Naaister, Min,
Kwam beurtelings om mij te ontmoeten.
Elk had me als wiegeling gekend,
En was, van jaar tot jaar gewend
Mij bij mijn t'huiskomst te begroeten."

Een idyllisch tafereel, sterk contrasterend met de beschrijving van zijn thuiskomst op de dag van het sterven van Rudolphus Ockerse:
"Eens kwam ik aan mijns Broeders hand
In 't Ouderhuis; - geen dierbaar pand
Streefde ons weer vrolijk te gemoete:
't Was al gesloten, somber, stil; -
Een droeve, Moederlijke gil
Was onze schrikbre welkomstgroete (*)

Daar lag de grijsaard, uitgestrekt
Op 't kille doodbed, overdekt
Van doodenkalmte en stil genoegen.
Zijn lippen zwegen, oog noch oor
Herkende ons, werd getroffen door
Ons weegeklag, ons harte-zwoegen.

ô Vader! die ons alles waart,
Gij zijt voor grooter ramp gespaard;
Gij hebt voor de onrust rust verworven: -
Maar uwe Gade kermt u na,
Uw Kindren treuren met uw gaê; -
Gij leeft. - Wij zijn in u gestorven."

De noot luidt: "(*) 's Dichters Vader was plotselijk, in 't afzijn van Echtgenoote en Kinderen, overleden" (3).

Het tweede gedicht waarop ik doel mist de naam "elegie", maar is evenzeer van weemoed vervuld als het eerste. Het heet: "Klaag- en troostzang aan mijne grijze moeder"; Ockerse maakte ook dit vers in 1809 en hij publiceerde het eveneens in Lektuur van Smaak (4). Zoals de titel al aangeeft, handelt het meer over het verdriet van de moeder dan over de belevenissen van de dichter, maar het benadrukt toch ook het gezinsverband dat over de dood heen, onverminderd zal voortduren. Men hoeft van deze gedachte niet op te kijken: rond 1800 heerste bij zeer velen het volle vertrouwen in het voortbestaan van zieleverwantschappen aan gene zijde van het graf. Men leze Rhijnvis Feiths roman "Julia", of zijn leerdicht "Het Graf" (5).
Wij gaan terug naar Ockerse en zijn troostzang aan zijn moeder:
"Juist, toen een Godgeheiligd zingen
Uw ziel verplaatste in hooger kringen,
Vloog ook zijn' vrije ziel omhoog!
Hij drong vol kracht tot in den Hemel,
Gij zonkt ter neer in 't stofgewemel,
Door 't leed, dat u op 't harte woog.
(...)
Op, vrome treurster! stelp uw schreijen,
Hef liever dankbre melodijën,
Hef, met uw RUDOLF, 't Loflied aan!
(...)
Ook in den Hemel is hij Vader!
Bij God, kwam hij zijn kindren nader,
Reeds vroeger t'huis gereisd dan zij."

Ook bij dit vers geeft hij voor de overwegend Amsterdamse lezers van het tijdschrift nog een noot, die de omstandigheden waaronder de "Rudolf" uit het gedicht stierf, schetst:
"Tot opheldering van dit en de volgende coupletten, diene: dat de overledene, op eenen zondag, kort nadat zijne Echtgenoote hem in den besten welstand verlaten had, eenslags den geest gaf, Zijnde hij, toen zij, even na den Voorzang, onder den Godsdienst daarvan berigt ontving, bij hare verhaaste t'huiskomst reeds overleden" (6).

Vlak bij deze twee droevige huiselijke Viaanse gedichten ligt dan Ockerse's slot Batestein, dat gedateerd is "Augustus 1808"; zoals wij hebben gezien bevat ook de romance een treurig verhaal. Treurigheid en weemoed zijn echter niet de enige kenmerken van de drie gedichten die wij te danken hebben aan Ockerse's weerzien met Vianen: zij ademen immers ook vertrouwdheid en intimiteit, zowel met het ouderlijk gezin als met de stad. "Het slot Batestein" getuigt van trots, het is een stille hommage aan zijn geboortestad zoals die vroeger was. Niet voor niets wijst de eerste noot er nadrukkelijk op dat pas "sedert kort" de toren is afgebroken. In Ockerse's jeugd stond hij er nog!

Nu Antoinette: ook zij wordt vanaf de zomer van 1807 opnieuw met de stad van haar jeugd geconfronteerd, en ook voor haar kan daarin een aanleiding hebben gelegen om aan Vianen een dichtstuk te wijden. Haar "Slot Batestein" stamt uit 1809. Gewoonlijk wordt aangenomen dat zij haar tekst bewaarde tot zij hem in 1813 publiceerde in de Nieuwe Dichtkundige Mengelingen. Die tekst van 1813 - Koenhein heeft het laten zien - vertoont interessante trekken wanneer de his-

torische bronnen te voorschijn komen. Waar ik de aandacht voor vraag is een vroegere publicatie van Antoinette's "Slot Batestein", een publicatie van belang om zijn literaire entourage. Wat is het geval?
Antoinette's broer Willem redigeerde, zoals hierboven al terloops werd vermeld, een tijdschrift, getiteld: Lektuur van smaak, voor lieden van den beschaafden stand, inzonderheid ook voor vrouwen. Het verscheen in Amsterdam tussen 1809 en 1811, het leed onder gebrek aan kopij en werd voor een groot deel door de redacteur, Willem Ockerse, volgeschreven. Van de hand van Antoinette kwam in 1810 "Het slot Batestein" erin te staan; dit is dus kort na de voltooiing van het dichtstuk (7).
Wanneer wij nu deze tekst en het commentaar dat de "auteur van Lektuur van Smaak" eraan toevoegt, rustig bekijken, zien wij dat het commentaar verschilt van dat uit de editie 1813. Na de "Opheldernde bijlage" die wij uit de Nieuwe Dichtkundige Mengelingen kennen, staat in Lektuur van Smaak nog een naschrift waarin de redacteur van het tijdschrift een kritische opmerking maakt over het werk van de dichteres, maar tenslotte toch instemt met haar aanpak. Nu wij dank zij Koenhein vrijwel de hele Batestein-documentatie in In het Land van Brederode bijeen hebben, lijkt het mij niet ongepast het commentaar waarom het hier gaat, te citeren, temeer daar het tijdschrift Lektuur van Smaak slechts in weinig exemplaren is overgeleverd:
"Wellig zou het effect deze Vertelling er bij gewonnen hebben, indien de Dichteres, in plaats van ADELHEID wier heel uit Frankrijk aangevoerde schim geacht kon worden door de dood van haren Moordenaar eenigermate bevredigd te zijn, de zachte en vurig beminnende KUNEGONDE had laten spoken; maar, dan zou de Volksvertelling, die volstrekt de vermoorde ADELHEID als het spooksel noemt, rondelijk moeten tegengesproken zijn, en tevens meer dan eene krachtige partij der ontknoping zijn verloren gegaan; of men moest eerst ADELHEID, en daarna ook KUNEGONDE, hebben doen verschijnen; maar, dan was de historie verwandeld in een geestenspel à la SHAKERSPEAR, en des Lezers aandacht en belangstelling verdeeld, verzwakt geworden. Men moest dus de stof verwerken, zoo als men die vond, en dit heeft de Dichteres, onzes achtens, gelukkig uitgevoerd. Aaanteek. van den Auteur der L.(ektuur van Smaak)" (8).

Deze literaire nabeschouwing, ogenschijnlijk afkomstig van Willem Anthonij Ockerse, kwam in werkelijkheid uit de pen van de dichter A.C.W. Staring. Antoinette correspondeerde al jaren met deze oude vriend van haar overleden echtgenoot, en zij was gewoon de dichter om reactie op haar eigen letterkundige proeven te vragen; ook haar "Batestein" had zij hem gestuurd. Anders dan Zijderveld meende, hield Staring niet uit beleefdheid zijn mening voor zich, integendeel, hij gaf uit vriendschap zijn kritiek. In zijn uitvoerige brief van 19 januari 1810 maakt hij eerst een paar aanmerkingen op het rijm (in de eerste strofe heeft twee maal het woord "wal" in rijmpositie gestaan; Antoinette is zo verstandig geweest dat te veranderen) en woordkeus (aanvankelijk gebruikte de dichteres "Frankenland" in plaats van "Frankrijk"). Zijn meest essentiële kritiek geldt echter de rolverdeling van de personages. Ik laat Staring spreken:
"Ik had mij, namentlijk voorgesteld: dat Kunegonde, zo digt bij de overblijfsels van 't Slot begraven daar ook moest omwaren, en dat zíj het was, die 's nachts op het plein verscheen. (...) Mag men niet vragen, wat nu nog Adelheid aan een oord doet, waarop de tegenwoordigheid van den Abt haar slechts voor een korten tijd betrekking gaf? ofschoon het niemand kan verwonderen, dat zij er aan haren moordenaar is verschenen. (...) Maar daarenboven! Moet het belang niet enigszins verdeeld worden, wanneer het de twede hoofdpersonage van het stuk niet is die zich als geest op het slotplein komt vertonen? (...) Bij míjn ontwerp viel dus de verschijning van Adelheid weg, en de ontknoping moest door een ander middel bewerkstelligd worden, dat nimmer zo poëtisch kon zijn. Dit beken ik weder! Maar evenwel nochtans - dat Kunegonde spookt geloof ik stijf en zeker!" (9).

Zoals uit de overgeleverde tekst blijkt, heeft Antoinette niets gedaan met Sta-

rings verstandig advies inzake de Adelheid-Kunegonde spookrol, en het is juist hierdoor dat haar dichtstuk meer een vertelling is gebleven dan een romance is geworden. Immers, de eenvoud die voor het laatstgenoemde genre is vereist, heeft zij niet gerespecteerd, en het middel dat Staring haar aan de hand deed om die eenvoud te bewerkstelligen, heeft zij versmaad. Een gemiste kans!
Haar broer Willem echter laat geen woord van wat Staring schreef verloren gaan; zoals wij zagen neemt hij Starings kritiek op de bezetting der rollen met naturel in een redactioneel slotwoord op. Ook Starings marginale opmerking dat hij zich meent te herinneren het verhaal van de markgravinne DE GANGES eens gelezen te hebben in het Magazin des Adolescens vloeit - met dezelfde nonchalance - uit de pen van de auteur van Lektuur van Smaak (10).

Over de argumenten van Ockerse nog een kort woord: hij verdedigt de opvatting van de dichteres omdat deze getrouw blijft aan de historische stof. Daarmee toont hij zich een literair criticus die maatstaven aanlegt welke voor velen van zijn tijdgenoten als "passé" golden. Absolute trouw aan de stof, het doctrine was verlaten sinds het laatste kwart van de 18de eeuw; auteurs als Rhijnvis Feith, Hieronymus van Alphen, Betje Wolff, Aagje Deken, Jakobus Bellamy, zij allen schreven werk dat blijk gaf van individuele hantering van de stof, ook van historisch-vastliggende gegevens. En dan Ockerse's afkeer van Shakespeare! De opkomende Romantiek kende geen groter helden dan Homerus en Shakespeare, bewonderd als die werden om hun vrije omgang met stof en vorm.
In de literaire teksten die Willem en Antoinette Ockerse ons hebben nagelaten van hun weerzien met (de ruïnes van) HET SLOT BATESTEIN TE VIANEN, tonen zij zich gevoeliger voor de lokale overlevering dan voor het letterkundig klimaat in de Republiek. Starings eigentijdse stem dringt niet tot hen door; hun aandacht lag bij het ouderlijk milieu, het weerzien met hun geboortestad, niet bij de literaire smaak.
Het portret dat u bij dit artikel ziet afgedrukt, is mogelijk dat van notaris Rudolphus Ockerse, de vader der auteurs, wiens dood hen terugvoerde naar Vianen. Het portret, vrijwel zeker gemaakt door P.F. de la Croix, is een pastel en bevindt zich in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam; de voorgestelde persoon heet daar W.A. Ockerse. Daar De la Croix in 1782 overleed, en Willem Anthonij Ockerse toen 22 jaar oud was, valt niet aan te nemen dat hij inderdaad de afgebeelde figuur is. Vergelijking van de portretten waarop zèker W.A. Ockerse staat, toont trouwens ook snel dat hij het niet was die door De la Croix werd geportretteerd (11). De la Croix, deze althans, want er waren meer schilders met die naam, staat te boek als een rondtrekkend schilder van wie ook werk hangt in het Museum Bisdom Van Vliet te Haastrecht. Mogelijk heeft hij notabelen uit verschillende plaatsen in de buurt vereeuwigd. De directeur van het Rijsprentenkabinet, dr J.W. Niemeyer, wees op overeenkomsten in gelaatstrekken tussen deze figuur en W.A. Ockerse, met name de neus, de inplant der ogen, de welving

Vermoedelijk portret van Rudolphus Ockerse (Rhenen 1730- Vianen 1807) Pastel, toegeschreven aan P.F. de la Croix, Amsterdam, Rijksprentenkabinet (Foto: Amsterdam, Rijksmuseum)

van de wenkbrauwen en de scheve kin; Willem Anthonij genoot meer landelijke bekendheid dan zijn vader en dat kan er gemakkelijk toe hebben geleid dat zijn naam aan het portret werd verbonden.
Overigens zou ik zeer erkentelijk zijn voor nadere aanwijzingen.

Hanna Stouten

Noten

1 A.C.N. Koenhein, "Het Slot Batestein te Vianen I en II", In het Land van Brederode, 1978, nr 2-3, 26-34 en 1979, nr 3, 11-20
2 Lektuur van Smaak, voor lieden van den beschaafden stand, inzonderheid ook voor vrouwen, Amsterdam, dl 1, 1809, 140-146
3 Lektuur van Smaak, dl 1, 1809, 144
4 Lektuur van Smaak, dl 2, 1809, 260-264
5 Julia verscheen in 1783; een moderne heruitgave is ter perse; soms kan men nog bemachtigen de editie Van den Toorn, Den Haag z.j. (eind zestiger jaren, reeks: Kramer pockets van formaat) Het Graf dateerd van 1792; de tekst is beschikbaar in de uitgave in de reeks Klassieken Nederlandse letterkunde, met inleiding en aantekeningen door P.J. Buijnsters, 2de druk, Culemborg 1977
6 Lektuur van Smaak, dl 2, 1809, 261
7 Lektuur van Smaak, dl 3, 1810, 102-114
8 Lektuur van Smaak, dl 3, 1810, 114
9 G.E. Opstelten, Brieven van mr A.C.W. Staring, Haarlem 1916, 122-123
10 Lektuur van Smaak, dl 3, 1810, 110
11 Rijksprentenkabinet Amsterdam, A 2770, pastel 48 x 32,8; ongesigneerd; de toeschrijving aan P.F. de la Croix wordt echter door de directeur van het Prentenkabinet geenszins betwist, integendeel, hij acht de "overlevering" hoogst waarschijnlijk; het portret is door het Rijksprentenkabinet in 1893 voor f 65,-- aangekocht van H.J. Valk te Amsterdam (mondeling dr J.H. Niemeyer). Een portret van W.A. Ockerse vindt men in J.P. Hasebroek, Een dichter-album van vóór honderd jaren, Amsterdam 1890, 81; ook in: In het Land van Brederode, 1980, nr 1, 15. Ook de Stichting Iconografisch Bureau (brief dd. 30.11.1976) acht het uitgesloten dat het portret van De la Croix, Willem Anthonij Ockerse voorstelt

Vianen als domicilie en inspiratiebron van Ina Boudier-Bakker

Het is een wijdverbreide gedachte dat Ina Boudier-Bakker (1875-1966) het wonen in Vianen ervaren heeft als een langdurig verblijf in een verstikkend mausoleum. Het oponthoud van de schrijfster in het Lekstadje wordt dan onmiddellijk in verband gebracht met haar novelle De Straat, waarin zij haar afschauw van Vianen "van zich af" geschreven zou hebben.
Onderstaand artikel wil deze opvattingen toetsen aan bewaard gebleven documentatiemateriaal en tevens enige aandacht schenken aan het literaire werk van Ina Boudier, dat in Vianen geboren werd.

Walging en weemoed

Een telkens weer terugkerende kwelling in het leven van Ina Boudier-Bakker vormden de talrijke verhuizingen die zij moest doorstaan. De echtgenoot van de schrijfster, Henri Boudier, was postdirecteur. Deze functie betekende meer dan eens een wijziging in standplaats, met als consequentie: verhuizen! Elf woningen sleet Ina Boudier, de huizen in haar jeugd hierbij meegerekend (1). Eind juni 1917 werd de heer Boudier benoemd tot directeur van het postkantoor te Vianen en in de nazomer van dat jaar volgde de verhuizing naar het Lekstadje. Het echtpaar Boudier ging boven het toenmalige postkantoor aan de Voorstraat wonen. Volgens Annie Salomons zou het Viaanse huis Ina's "meest eigen huis" worden (2). Ina Boudier kon van nature moeilijk wennen in een nieuwe omgeving en het Vianen uit die tijd, een soort Peyton Place in de polder, deed hier nog een schepje bovenop. Het kale polderlandschap kon haar aanvankelijk absoluut niet boeien. Het Amsterdamse stadskind, dat Ina altijd gebleven is, kòn zich niet thuisvoelen in de benaude oude ves-

Portret van Ina Bakker en haar moeder, Mevr. A.E. Bakker-Holm, 1893

ting. Weemoedig stuurde zij brieven naar haar vrienden aan de overkant van de Lek, met hunkerende uitnodigingen voor bezoekjes. Het was zeker niet alleen het landschap dat de schrijfster deprimeerde - er waren ook de mensen! De mede-Voorstraatbewoners. De notabelen van Vianen. Hans Edinga, intieme vriend van Ina Boudier-Bakker en kenner van haar leven en werk, schreef er het volgende over: "Ik kan mij voorstellen hoe zij zich in het begin te Vianen jegens de notabelen gedroeg tijdens het verplicht brengen en ontvangen van bezoeken. Gereserveerd, want dat was haar aard (...). Met haar sobere, on-aanstellerige aard haatte zij interessant doen in het stadje, waar de positie van haar man uiteraard prevaleerde. Maar zij zal haar sociale verplichtingen wel tot een minimum hebben willen beperken. Zeker waren er wel mensen, die zij aardig vond - maar nooit zou zij in Vianen het besef verliezen, dat zij er 'in de engte' leefde" (3). Dr P.H. Ritter jr schreef destijds: "Zij stond in Vianen niet tegenover de menschen, - zij was in hun levensschema gevangen" (4).
Zèlf hield Ina Boudier-Bakker er de volgende, samenvattende indruk aan over: "... mijn man werd directeur in Vianen. Weer een geheel nieuwe beleving. Ik miste hier wèl de zee en de duinen van Aerdenhout (waar zij vóór Vianen woonde) - onze heerlijke wandelingen elken avond. Maar

"Ansicht" van het (voormalige) postkantoor aan de Voorstraat te Vianen, ca. 1910

het oude stadje Vianen, eenmaal een belangrijke plaats, met zijn prachtige oude kerk, zijn ruime vergezichten over de Lek en de uiterwaarden, bezat een heel eigene schoonheid. En de grote tuin vol vruchtbomen, geheel naar een eigen plan van mijn man aangelegd - met een tuinhuisje - was een altijd bloeiende vreugd. We liepen elken dag tussen een en twee over de dijken, en zagen ver over de lage landen den Dom van Utrecht" (5).
Bijna vijf jaar zouden de Boudiers in Vianen resideren; in het voorjaar van 1922 werd Henri Boudier benoemd tot postdirecteur in Bussum. Ondanks alle ontberingen kon Ina er later over schrijven: "Wij gingen met weemoed weg van Vianen, hoewel we er zelf naar verlangd hadden wèg te komen. Maar op de brug zei meneer (Boudier): 'We hebben hier een goeden tijd gehad! Zo is de mens" (6). Ina Boudier werd altijd kregel als men later suggereerde dat 'Vianen' voor haar een louter nare episode geweest

"Ansicht" van de Voorstraat te Vianen met N.H. Kerk en links het (voormalige) postkantoor, ca. 1910

was. "En wie zegt je, dat ik in Vianen zeldzaam troostelooze jaren sleet? Daar is niets van waar. Ik heb vijf jaar rijkelijk genoeg gevonden. Maar we hebben er heerlijk gewoond, en ik zou om véle dingen die jaren niet hebben willen missen. Men moet met dergelijke beweringen toch voorzichtig zijn" (7). Heeft de tijd de emoties gekleurd? Is de innerlijke rijkdom van een diep gevoelsleven in Vianen achteraf tòch veel sterker gebleken dan de ergernis en verveeldheid? Dat is nu niet meer precies na te gaan. Vast staat wel, dat Vianen een doordringende indruk op de schrijfster heeft gemaakt, een indruk die een uitweg vond in enkele werken die, gedeeltelijk in, maar in ieder geval dóór Vianen in het leven geroepen zijn.

De literaire neerslag

Het duurde lang, heel lang, voor Ina Boudier in Vianen tot schrijven kwam. Haar plotseling geïsoleerde leven, de weemoed om 'de overkant' en veel ziek zijn, remden haar creatieve expressie. Een heel belangrijke factor was ook dat zij aanvankelijk geen geschikte plaats in huis kon vinden, waar zij prettig kon werken. Tenslotte vònd zij haar ruimte, in de wat smalle zijkamer die uitziet op de kerk. Hier, in haar eigen omgeving, temidden van meubels, portretten en dierbare 'rommeltjes' uit haar voorgeslacht, begon zij in de zomer van 1919 aan haar kleine roman Aan de overkant, die vóórdat deze in 1920 in boekvorm verscheen, in Het Leven werd gepubliceerd. Aan de overkant is de geschiedenis van Emilie, een jonge vrouw die gewurgd wordt door sfeer en conventie van een klein stadje aan een rivier, waar zij door haar huwelijk is terechtgekomen. In een verlangen naar het èchte leven, aan de overkant van de rivier, trekt zij naar haar zuster in Amsterdam. Hier vat zij een passie op voor een oudere vriend, maar uiteindelijk keert zij tòch terug naar huis, waar zij alles vindt wachten zoals zij het heeft achtergelaten. De gebondenheid aan een stap in het verleden (hier: het huwelijk) blokkeert en overheerst het latere gevoelsleven - en brengt tenslotte berusting. Een grondthema in het werk van Ina Boudier-Bakker. De sfeer en de toestanden van deze kleine roman zijn onmiskenbaar Viaans: er is sprake van een stadje aan een rivier, van roddelende notabelen, doodse verveling, het echte leven aan de overkant. En men hoeft niet veel fantasie te hebben om in de emoties van Emilie

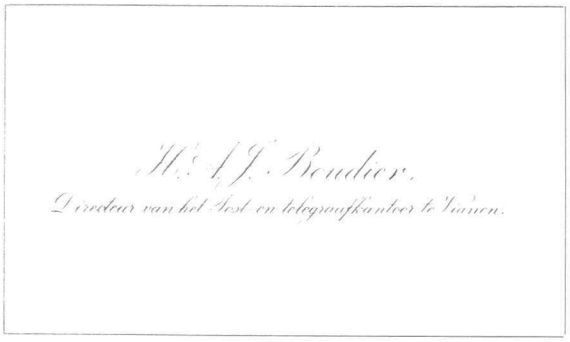

Naamkaartje van H.A.J. Boudier, echtgenoot van Ina Boudier-Bakker, toen hij in Vianen directeur was van het postkantoor

de gevoelens van de gekooide schrijfster te herkennen.
Voor het eerst schiep Ina Boudier hier een sfeer, een omgeving, die afweek van haar eerdere werk. "De sfeer van Amsterdam heeft zich (...) altijd in mijn werk gehandhaafd. Mijn romans spelen er altijd. Alleen de sfeer van Vianen, gelegen in het stille polderland, is ook in mijn werk voelbaar geworden" (8).
De Viaanse bevolking las het boek gretig, herkende de sfeer van Vianen en meende toen ook de personen te moeten herkennen! Ina was er woest om. Zij had weliswaar de roman als geheel spelend vóór zich gezien in Vianen, maar de figuren waren absoluut gefantaseerd. Jaren na Aan de overkant schreef zij: "Ik schep altijd de menschen uit mijn fantasie (...), en als dan de lezer weet, dat de schrijver met deze of gene familie zeer bevriend was, denkt hij: 'Kip, ik heb je!' Ik heb daar het sterkste voorbeeld van gezien, toen ik in Vianen, 'Aan den Overkant' schreef. Toen wilden met àlle geweld àlle Vianezen zich daarin terugvinden, en bleven hardnekkig beweren zich te herkennen, hoewel mijn geweten zoo zuiver was als een schoon blad papier, en ik niets dan fantasiemenschen geschapen had" (9).
Het volgende werk dat Ina Boudier publiceerde, zou geen Viaanse herkenningsproblemen opleveren, maar wèl andere heftige reacties oproepen.
Het gaat hier om de roemruchte brochure De moderne vrouw en haar tekort, die zij al in Aerdenhout ontworpen had, maar die zij in Vianen schreef. Het betoog was bedoeld als een reactie op de steeds manifester wordende vrouwenemancipatie van die dagen. Nú, anno 1981, maakt de brochure een verbluffend verouderde indruk. Zij past niet meer in dit tijdperk van werkende gehuwde vrouwen, peuterspeelzalen en stofzuigende mannen. Maar zelfs toen, in 1921, vormde De moderne vrouw en haar tekort tegen de achtergrond van de vrouwenemancipatie een orthodox pamflet. De strekking van de brochure is kort samen te vatten: dè taak van de vrouw is echtgenote en moeder zijn. Studeren en werken ligt niet op de natuurlijke weg van de vrouw. Gelijkheid van man en vrouw is onnatuurlijk. De ongehuwde vrouw moet een moederlijke taak op zich nemen. Enkele welsprekende citaten:
"Een man verstrooit zich lichter; mannen onder elkaar hebben werkelijk plezier. Evenveel vrouwen tesamen, zij mogen nòg zoo opgewekt en vroolijk schijnen, er blijft altijd iets wrangs in. Hun wil is goed, maar hun hart drijft ook hier naar iets anders".
"Maar de man in het algemeen verlangt als zijn ideaal van levensgeluk niet dat de vrouw zijn kameraad zal zijn in zijn werk en daarvan verstand zal hebben. En als hij het verlangt, is het omdat hij zichzelf niet kent. Wàt hij wil, is geboeid worden; maar dat doet alleen een vrouw, die in wezen geheel met hem verschilt, die absoluut en alléén vrouw is".
"De vrouw, die van haar werk thuiskomt, vindt daar in de eerste plaats nooit rust. Zij moet opnieuw beginnen. En dan met een vermoeid lichaam en vermoeid van geest. Want haar hart heeft den ganschen dag gemord tegen het onnatuurlijk bestaan, terwijl haar wenschen en verlangens naar huis trokken" (10).
Er kwam een golf van reacties over de schrijfster - postieve en negatieve. Veel brieven met instemmende, jubelende geluiden van geestverwanten, maar ook een stroom van artikelen uit de progressievere richtingen, die de brochure geïrriteerd en opgewonden platwalsten. Het ging zelfs zó ver, dat de "Vrije Vrouwenvereniging" en de "Feministische partij" mevrouw Boudier uitnodigden om zich, in tegenwoordigheid van de pers, te verantwoorden over een aantal stellingen uit haar werkje - wat de

Ina Boudier-Bakker in haar zitkamer te Vianen, ca. 1920

schrijfster, trouw aan haar eigenzinnige aard, niet deed!
In onze tijd doet de inhoud van De moderne vrouw en haar tekort de lezer gemakkelijk het schaamrood naar de kaken jagen. De - in 1921 al behoudende - stellingname van Ina Boudier-Bakker ten aanzien van de vrouw mag men nu geheel achterhaald noemen.
De visie van de schrijfster laat zich voor een groot deel verklaren uit haar persoonlijke omstandigheden. Ina Boudier, was door de ziekte en dood van twee jongere broertjes, opgegroeid in droevige omstandigheden. Later, als zeer oude vrouw, kon zij nog navoelen wat zij destijds, als kind, ervaren had. "Kinderleed" - het werd een vast motief in haar werk. Kinderleed - dat werd haars inziens zeker veroorzaakt door vrouwen die zich niet voor honderd procent voor hun gezin gaven. Studerende of werkende vrouwen rekende mevrouw Boudier tot deze categorie. Tel hier nog bij haar eigen kinderloosheid en de eindeloze adoratie van haar moeder, en het zal duidelijk zijn, dat déze omstandigheden het fundament vormden van haar visies, zoals neergelegd in De moderne vrouw en haar tekort. Opmerkelijk is overigens, dat Ina Boudier, zij het als kinderloze vrouw, binnen haar huwelijk volkomen haar eigen gang ging wat háár beroep betrof!
De laatste literaire arbeid die Ina Boudier-Bakker in Vianen verrichte, was het schrijven van verhalen voor de bundel In de engte die in november 1922 zou verschijnen. De Boudiers woonden toen al in Bussum. De bundel bevat de verhalen "Parasiet", "Het bezit", "Een vriendschap", "Uitdag" en "De moeder". Twee van dit vijftal, "Een vriendschap" en "De moeder" mogen gerekend worden tot het beste uit het oeuvre van Ina Boudier. En het is in déze verhalen, dat Vianen weer sfeer en decor bepaalt.
"Een vriendschap" beschrijft de vriendschap van twee vrouwen op leeftijd. De ene vrouw heeft in het verleden een liefde gevoeld voor de, inmiddels overleden, man van de andere vrouw. En hier ligt de kern van hun "vriendschap": "weet zij dat haar man en ik ..." bij de een - "heeft zij iets met hem gehad ..." bij de ander. Onder de regelmatige contacten met elkaar ligt een scherpe jalouzie. Een jalouzie die hen uiteindelijk bindt.

Een straat met herenhuizen, "de dokter", "de burgemeester", de enge sfeer van een klein stadje - zij vormen de typisch Viaanse achtergrond van deze meesterlijke novelle.
"De moeder" behandelt de laatste levensuren van een vrouw. Haar man en kinderen staan rond het sterfbed, maar de gedachten van de moeder zijn in haar laatste ogenblikken bij de man die in het verleden voor haar een rol gespeeld heeft. Het grondthema van Ina Boudiers werk - een existentiële eenzaamheid, temidden van je naasten - wordt in dit kleine verhaal subliem verwoord.
In de schets is sprake van een "ondergelopen waard", een "oude stadspoort" en water dat tegen de dijken beukt. Kortom: Vianen!

Vianen - sfeer en decor

"Nòg draagt voor mijn innerlijk oog altijd een werk het gezicht van de woonplaats waar ik het schreef. D.w.z. alléén als toneel. De mensen zijn altijd fantasie. Ik kan onmogelijk iets beginnen met een 'gekend' mens, of zelfs dier. Het moet een lange metamorphose in mijn voorstelling hebben doorgemaakt, eer ik het 'schrijven' kan", schreef Ina Boudier-Bakker ooit (11). De Straat (1924) en Dans (1926) zijn niet in Vianen geschreven, maar het "toneel" is wel degelijk Vianen. Al in 1921 had de schrijfster een eerste idee voor De Straat gekregen - de "metamorphose" waarover zij in bovenstaand citaat spreekt, nam de nodige tijd in beslag. In de kleine roman De moeders (1925) tenslotte kan men het stadje Vreeswijk herkennen. In Aan de overkant en In de engte horen wij een nieuw geluid bij Ina Boudier-Bakker: de stijl is gecomprimeerd, veel minder breedsprakig dan in vroegere werken. Ieder woord is functioneel. Sfeer en decor worden haast filmisch zichtbaar gemaakt. Deze nieuwe toon is nog sterker hoorbaar in De Straat en Dans, werken waarmee de schrijfster twee onbetwistbare hoogtepunten in haar carrière schiep. Wat inhoud betreft, bevatten deze werken een kleine, maar schrijnende synthese van het leven. Intuïtief had Ina Boudier, na alles wat zij innerlijk beleefd had in Vianen, haar compleetste kunst geschapen. De brochure De moderne vrouw en haar te-

Ina Boudier-Bakker in haar zitkamer te Vianen, ca. 1920

kort staat, duidelijk, buiten deze ontwikkeling.
Vianen is nòg ergens goed voor geweest. Op het toppunt van haar verveling herlas Ina Boudier de Buddenbrooks van Thomas Mann. Dit werk inspireerde haar tot het schrijven van de veelgelezen De klop op de deur, die in 1930 zou verschijnen.
Zó is Vianen de bakermat geweest van enerzijds haar gaafste literaire werk en anderzijds haar populairste roman! Ina Boudier-Bakker heeft altijd met grote nadruk weersproken dat het haar er in haar Viaanse werken om ging een indringende reportage te geven van Vianen-met-toestanden-en-inwoners: "Neen, ik heb me in 'Aan den Overkant' noch in 'De Straat' ten doel gesteld weer te geven de droefgeestige sfeer van Vianen. Absoluut niet. De sfeer van het stadje is decor en niets dan dat" (12). Zoals in haar gehele oeuvre ging het Ina Boudier ook in haar Viaanse werk om het innerlijk avontuur, het psychologisch drama van de door haar gecreëerde personen. Hierbij moet echter aangetekend worden, dat het onbetwistbaar Vianen is geweest dat Aan de overkant, In de engte, De Straat en Dans in het leven geroepen heeft. Deze vier titels zijn in hun chronologische volgorde symbolisch

voor wat Ina Boudier-Bakker ìn en dóór Vianen emotioneel beleefd heeft. De hunkering naar het echte leven "aan de overkant" van de Lek. Het benauwende gevoel in het oude vestingstadje "in de engte" te leven. Het zich niet thuisvoelen in de opgeprikte en kletsende "straat". En tenslotte: de "dans" van het leven, zich bewegend tussen verdriet en geluk, die de overwinning behaalde.

Gé Vaartjes

Noten

1 Eén hiervan heeft Hans Edinga in zijn IBB-biografie Tien huizen, duizend levens, over het hoofd gezien
2 Annie Salomons in een brief aan Hans Edinga, 25 februari 1975
3 Hans Edinga, Tien huizen, duizend levens, Amsterdam 1969 p. 106
4 Dr P.H. Ritter jr, De vertelster weerspiegeld, Amsterdam 1931 p. 38
5 Volgens bewaard gebleven klad voor een lezing "Leven en Werk" in 1959
6 IBB in een brief aan Hans Edinga, 14 juli 1958
7 IBB in een brief aan Hans Edinga, 14 november 1935
8 Geciteerd uit de getypte tekst voor een "rondetafelgesprek" t.g.v. de 75ste verjaardig van prinses Wilhelmina. KRO-radio, augustus 1955
9 IBB in een brief aan Mr P. Scheltema Beduin, 30 juni 1943
10 De moderne vrouw en haar tekort, Amsterdam 1921, p. 25-26, 30-31, 35
11 Volgens bewaard gebleven klad van een brief aan (?), omstreeks 1959
12 IBB in een brief aan Hans Edinga, 14 november 1935

Kroniek

Het pand Valkenstraat 11 te Vianen is officiëel een monument. Het heeft enige tijd geduurd voor men kon zien dat de ruïne veranderde in een echt monument(je). Maar het wonder heeft zich voltrokken. En dat is de verdienste van de BV Vrijstad Vianen. Deze Maatschappij tot stadsherstel stelt zich tot doel om, zonder winstbejag, in de historische binnenstad van Vianen waardevolle panden te restaureren, voornamelijk tot behoud van woonruimte, verbeterd naar de eisen van deze tijd.
Gelukkig dat er in Vianen een aantal particulieren zijn die proberen te redden wat gemeentelijke bewindslieden verloren laten gaan.

De afgelopen jaren is er heelwat te doen geweest over de uitbreiding van het stadhuis te Vianen. Wel of geen nieuwbouw; wel of niet weg uit de oude binnenstad, en ga zo maar door. De argumenten pro en contra volgden elkaar op. Nu eens oer-kinderachtig, dan weer super-spitsvondig. Maar nu is alles in kannen en kruiken. Architekten, interieur-adviseurs, ambtenaren, leden van college en raad, aannemers, commissies: allen hebben het huiswerk afgeleverd. Eind 1983 zal - als alles goed gaat - het complex voltooid zijn.

Gloednieuw en toch historisch: dat was de opening van wat 'de nieuwe brug van Vianen' wordt genoemd. Officiëel heet het: de Lekbrug van het traject Vianen-Utrecht van rijksweg 27.
De opening vond plaats op 24 juni van dit jaar.
Enigszins ten onrechte wordt gesproken over de 'nieuwe brug van Vianen', want het 'kunstwerk' - zo noemt men dat in termen van verkeer en waterstaat - ligt op het grondgebied van Hagestein.
Bij de opening ging het er dan ook een beetje vreemd aan toe: officiëel werd de plechtigheid bijgewoond door de minister van verkeer en waterstaat, de com-

De "oude" brug van Vianen
(Foto: Vianen, H.J.G. Helwegen)

De "nieuwe" brug van Vianen
(Foto: Vianen, H.J.G. Helwegen)

missaris van de koningin in Utrecht (en niet die in Zuid-Holland) en de burgemeester van Hagestein (en niet die van Vianen).

De AMV - voluit heet dat de Algemene Middenstands Vereniging Vianen - bestaat dit jaar vijftig jaar. Hoog- of laagstand, allen hebben we te maken met de middenstand. Het feit dat de vereniging een halve eeuw

Het bestuur van de Middenstandsvereeniging te Vianen, 1931.
V.l.n.r. de heren Jongbloed, J.H. Delpeut, J.M. Reeder, E. van Kleef (secretaris), B.J. Lankkamp (voorzitter), T.J.P. van Rijnbeek (penningmeester), A.J.H. Wammes, J. de Leeuw en W.P. Labrie

bestaat - een 'historisch feit' - is de moeite waard om het hier te memoreren.

De HSV - Hengel Sport Vereniging - De Reiger viert dit jaar zijn vijftigjarig jubileum. Te oordelen naar het aantal leden - meer dan 650 - is De Reiger te Vianen een bloeiende vereniging. Een vogel met een lange adem...

Met enige ophef werd aangekondigd dat op zaterdag 29 augustus 1981 het 'Damtoernooi Vianen 720' gehouden zou worden. De naam roept onmiddelijk het voetbaltoernooi 'Amsterdam 700' in gedachten.
Bij de V.D.V. - dat staat voor Vianen Dam Vereniging - is men van mening dat in 1980 het 720-jarig bestaan van Vianen te vieren viel. Dat is niet juist.
De oudste schriftelijke vermelding over Vianen dateert uit 1271. Zie het zojuist verschenen boek 'Kasteel Batestein te Vianen', bladzijde 7. Maar toen, in 1271, kon men nog niet spreken van een 'stad'. Daarvoor moet men wachten tot 1336. Wie daar meer over wil weten, verwijs ik naar het artikel 'Rechten van Vianen' van B.J.L. de Geer, in 'Verslagen en Mededeelingen van de Vereeniging tot Uitgave der Bronnen van het Oude Vaderlandsche Recht', 1892, in het bijzonder bladzijde 115.

Op zaterdag 11 en 18 juli 1981 vond 'Kerkepad', georganiseerd door de NCRV, plaats in Vianen.
Kerkepad richt de aandacht - hoe kan het ook anders - vooral op kerken. Maar dat neemt niet weg dat andere kultuurhistorische aspekten ook in het programma worden opgenomen. Voor Vianen was dat onder andere het stadhuis.
Ter gelegenheid van Kerkepad in Vianen werden een aantal brochures uitgegeven die elke goedgeaarde

inwoner van Vianen in huis hoort te hebben.
Op de eerste plaats: 'Monument en Historie', een brochure met goed leesbare informatie, rijk geïllustreerd en fraai uitgegeven door de gemeente Vianen.
Aansluitend gaf de Stichting Stedelijk Museum Vianen een boekje uit dat uit twee delen bestond: enerzijds een beschrijving van de schilderijen in het stadhuis te Vianen, en anderzijds een beknopte beschrijving van de voorwerpen in het museum, dat ondergebracht is in het stadhuis.
Als derde verscheen een zeer verzorgd boekje over de N.H. Kerk, uitgegeven door de N.H. Gemeente.
Een algemene introductie op de Lek- en IJsselroute van Kerkepad - IJsselstein, Vianen en Culemborg - is te vinden op de bladzijden 35-39 van de 'Kerkepadgids 1981', uitgegeven door NCRV, Hilversum.

In de Publicatieserie Stichting Oud-Katholiek Seminarie te Amersfoort is als nummer 9 dit jaar verschenen: 'Franse Oratorianen en de Clerezie in de jaren 1752-1763' van drs F. Smit.
Een gespecialiseerd boek als dat van Smit, dat bovendien niet aantrekkelijk is uitgegeven - gestencild in een verkleind lettertype -, dreigt niet de bekendheid te krijgen die het verdient. Jammer, want het boek bevat bijzonder veel nuttige informatie.
Voor de duidelijkheid: het boek van Smit behandelt, eenvoudig samengevat, de oratorianen - dat zijn geestelijken van de Oud-Katholieke Kerk - en hun onderwijs.
In deze sudie van Smit komt ook Vianen uitvoerig aan bod.
Na wat strubbelingen binnen de gelederen van de Oud-Katholieke Kerk werd te Vianen een kostschool opgericht: een huis van oratorianen, waar men Franse en Nederlandse jongens kon opnemen en opvoeden, maar ook een toevluchtsoord voor Franse geestelijken, die hun land moesten ontvluchten of reeds in Nederland waren.
De officiële toestemming van de Staten-Generaal voor de oprichting van de kostschool te Vianen, kwam in het voorjaar 1753. In het kwijnende Vianen van het midden der 18de eeuw vond men het in Vianen al lang goed dat er weer wat gebeurde. Het verzoek aan de Staten werd door de burgemeesters van Vianen zelf gedaan!
In mei 1753 vestigden de oratorianen zich te Vianen. De geschiedenis van de kostschool, die tot 1762 zou blijven bestaan, was begonnen.
In de zomer van 1755 betrok men een nieuw huis.
Het boek van Smit geeft uitvoerig informatie over huisvesting, docenten en leerlingen. Ook over de opheffing van de kostschool, na een vervelend incident, en het definitieve einde licht de studie van Smit ons in.
De publicatie van Smit is een overvloedige bron van informatie. Voor allen die geïnteresseerd zijn in Vianen in het midden van de 18de eeuw, is het boek 'Franse Oratorianen en de Clerezie...' een onmisbare bron.
Tot slot één aardigheidje. In het hoofdstuk 'De leerlingen' vermeldt Smit een beschrijving, vermoedelijk uit 1755, van de dagelijkse gang van zaken in de kostschool te Vianen. In die beschrijving wordt melding gemaakt van het feit dat sommige leerlingen - hun leeftijd schommelde tussen de 12 en de 14 jaar - afzagen van de verstrooiingen die jongeren gewoon waren te doen. De leerlingen te Vianen gebruikten hun recreatie voor nuttige zaken zoals: zich scheren, en het ordenen van hun kleren en ... pruiken!

'Philippote van der Marck, de moeder van Hendrik van Brederode, stierf in 1536. Hendrik's vader, Reinoud III van Brederode, hertrouwde niet, maar hield er wel enkele bijzitten op na. Eén daarvan was Anna Symonsdochter. Zij was een zuster van de vrouw van Dirck Volckertsz Coornhert.
Coornhert is de bekende auteur van 'Zedekunst, dat is wellevenskunste' en 'Boeventucht'. Later was hij secretaris van de stad Haarlem en secretaris van de Staten van Holland'.

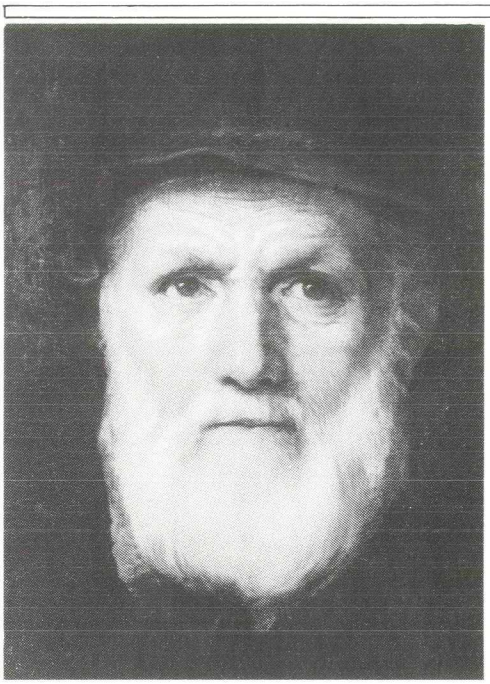

Portret van Dirck Volckertsz. Coornhert. Schilderij door Cornelis Corneliszn. van Haarlem, 1590. Haarlem, Frans Halsmuseum. (Foto: Haarlem, Frans Halsmuseum)

Aldus staat te lezen in het recent verschenen boek 'Kasteel Batestein te Vianen', waar overigens meer informatie te vinden is over Coornhert en Vianen (blz. 24-26). Coornherts bekendheid is voor een groot deel gebaseerd op zijn boek 'Boeventucht', waarin hij een voor die tijd nieuwe visie voorstaat voor wat betreft het strafrecht.
Vreemd genoeg bestond tot voor kort geen moderne versie van 'Boeventucht', ontworpen in 1567 en gepubliceerd in 1587. Het enige bekende exemplaar van deze publicatie, wordt bewaard in de verzameling van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden. Een werkgroep Neerlandici van het Instituut De Vooys van de Rijksuniversiteit te Utrecht heeft dit gemis verholpen. De groep heeft in 1980 'Boeventucht' opnieuw uitgegeven en voorzien van een toelichting. In 1981 verscheen de tweede druk.

Op 20 juni 1981 werd officiëel de gerenoveerde jachthaven te Lexmond geopend. Tevens vierde men daar het tienjarig bestaan van de watersportvereniging Bolsweerd. Op zich is dat niet bepaald iets om hier te vermelden, ware het niet dat ter gelegenheid van de feestelijkheden te Lexmond een brochure werd uitgegeven onder de titel 'De haven te Lexmond': een boekje dat beslist de moeite waard is om er aandacht aan te besteden.
In snelvaart-tempo loodst de auteur, W. van Zijderveld, ons door vele eeuwen historie, om uiteindelijk te belanden bij de periode van de 19de en 20ste eeuw. De beschrijving van de geschiedenis van de haven te Lexmond vóór de 19de eeuw is niet de sterkste zijde van het boekje. Maar dat is dan ook de enige kritiek die ik hier, zelfs met enige schroom, naar voor wil brengen. Het boekje is vlot geschreven en bevat tal van bijzonderheden.
Eerder schreef ik in dit tijdschrift (Jrg. 5, nr 4, 1980, 21): 'Een goede publicatie over de geschiedenis van Lexmond bestaat tot op heden niet. Bovendien is het de vraag of een dergelijk werk ooit tot een goed einde gebracht zal worden. Immers, de bouwstenen voor een historische beschrijving van Lexmond zijn slechts met de grootste moeite te vinden. Elk steentje is daarom een welkome bijdrage'. Het boekje 'De haven van Lexmond' van W. van Zijderveld is een voorbeeld hoe 'de bouwstenen voor een historische beschrijving van Lexmond' kunnen worden aangedragen.
Een exemplaar van 'De haven van Lexmond' is te verkrijgen à *f* 3,75

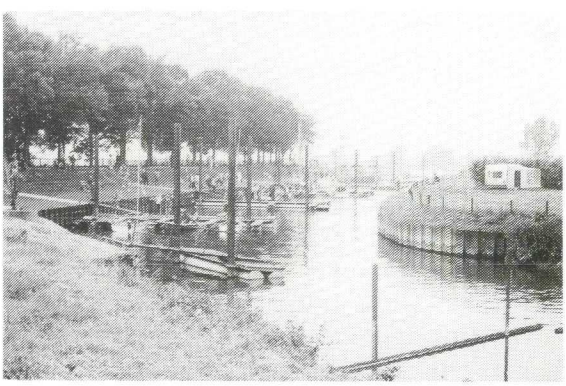

De jachthaven te Lexmond (Foto: Lexmond, W. van Zijderveld)

bij W. van Zijderveld, Berkenlaan 7 te Lexmond. De opbrengst komt geheel ten goede aan de watersportvereniging Bolsweerd te Lexmond.

Op 11 juli 1898 werd te Woerden Salomom Herman Hamburger geboren. Hij zou later bekend worden als de auteur Herman de Man.
In de tweede wereldoorlog verloor De Man zijn vrouw en vijf kinderen door de maatregelen die toen tegen joden werden genomen. In 1946 kwam hijzelf om bij een vliegtuigongeluk op Schiphol. Herman de Man was inmiddels katholiek geworden. Hij werd begraven op de R.K. begraafplaats te Oudewater.
Vijfentwintig jaar na de dood van Herman de Man werd in Oudewater een hernieuwde belangstelling aan de dag gelegd voor de auteur: zo werd er onder andere een monument opgericht en een Vereniging Herman de Man gesticht. Deze vereniging geeft publicaties uit, organiseert tentoonstellingen, excursies etc. Het secretariaat van de Vereniging Herman de Man is gevestigd: Floris van Egmondstraat 27, Lopik.

Omstreeks 1920 schreef Herman de Man in opdracht van de Reederij op de Lek het boekje 'Hollanders komt naar het water'. Dat boekje is opnieuw uitgegeven door de Stichting Streekmuseum voor de Krimpenerwaard 'Crimpenerhof' te Krimpen aan den IJssel. Een lofwaardig idee van deze stichting.
Het lijkt me niet juist om hier op de inhoud van het boekje uitvoerig in te gaan. Eén detail laat ik niet onvermeld: een illustratie in het boekje kreeg als onderschrift: 'Vianen, uitgediend stadje met een zeer glorieuze historie'!

Dit jaar verscheen bij de uitgeverij Bosch & Keuning te Baarn het boekje 'Kerken, wat doe je ermee' van dr R. Steensma.
Dr Steensma is docent kerkbouw en kerkgebruik aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Zijn studieterrein binnen het Instituut voor Liturgiewetenschap is de relatie tussen gebouw en gebruik, meer in het bijzonder tussen kerkdienst en kerkruimte, zowel vroeger als nu.
Steensma heeft meer publicaties op zijn naam staan. De auteur weet gewoonlijk het goede evenwicht te vinden tussen prettig leesbare en goed gedocumenteerde informatie. Ook in deze publicatie is dat geslaagd.
De verleiding is groot om dieper in te gaan op de inhoud van dit boek. Op diverse plaatsen nodigt de publicatie daar zelfs expliciet toe uit. Jammer genoeg is het hier niet de plaats om daar op in te gaan.
Sporadisch komt in het boek van Steensma de N.H. kerk te Vianen aan de orde. Zo vernemen we onder andere dat tijdens de laatste restauratie van de kerk, de preekstoel verplaatst is naar de zijkant in plaats van achterin de kerk, waar hij in de 19de eeuw was terecht gekomen.

Ter gelegenheid van de vierde Vijfheerenlanden-tocht, op 13 juni 1981, werd een brochure uitgegeven door de organiserende Stichting Paardenmarkt-Comité Vianen. In de brochure is onder andere informatie te vinden over de 'grote pomp' van Vianen. De bewuste pomp staat ook afgebeeld op de omslag van het boekje.
Natuurlijk is het heel aardig om aandacht te besteden aan monumenten en hun historie, maar het kan ook anders (lees: beter) dan in de genoemde brochure.
Voor goede informatie over de 'grote pomp' te Vianen: zie het eerder in dit tijdschrift gepubliceerde artikel (Jrg 5, nr 2/3, 11-19).

Sinds 1856 werden er in Nederland driehonderd watertorens gebouwd. Slechts bij hoge uitzondering wordt tegenwoordig nog zo'n kolossaal bouwwerk neergezet, gewoonweg omdat het net van de waterleiding niet meer wordt uitgebreid.
Het Bouwcentrum te Rotterdam heeft

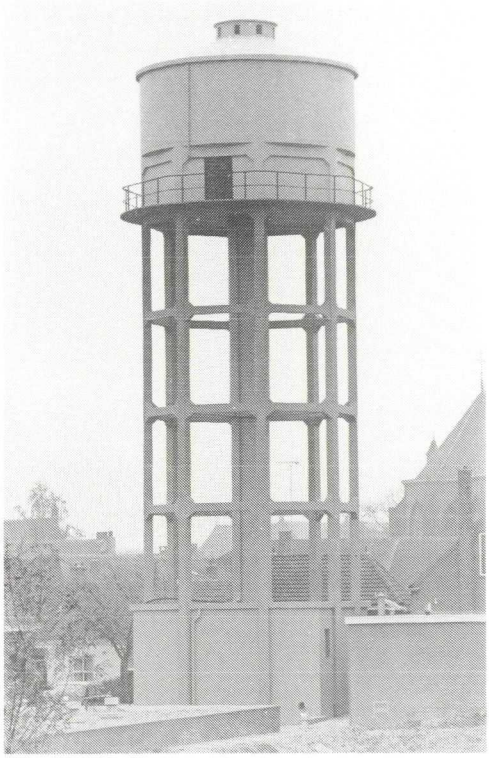

De watertoren aan het Hofplein te Vianen, 1972
(Foto: Vianen, G.A.A. Venneman)

in augustus-september van dit jaar een expositie gewijd aan deze watertorens.
Wanneer de samenstellers van de tentoonstelling beweren dat 'de oude watertorens mooie voorbeelden zijn van industriële archeologie', dan hebben zij geen ongelijk. Toch vind ik het jammer dat daar meestal een nostalgisch sausje overheen moet. Nog even, denk je dan, en de Hollandse watertoren verdringt de Hollandse molen, klomp en tulp. Laten we daarom de tentoonstelling die te Rotterdam werd gehouden, voor wat ze was. Veel interessanter is de publicatie 'Watertorens in Nederland (1856-1915)', geschreven door Pauline Houwink en in 1973 gepubliceerd bij Heuff te Nieuwkoop. Houwink plaatst de Nederlandse watertorens in de kontekst van de ontwikkeling van de watervoorziening. Behalve aan de functie van de watertoren, wordt in het boek van Houwink ook aandacht besteed aan bouwen, vormgeving, kritiek etc.

Eén van de watertorens die in het boek aan de orde komt, is die van Vianen.
Het bouwwerk, dat in 1909 te Vianen werd neergezet, is bijzonder omdat het een vroeg voorbeeld is van een watertoren waarbij gebruik werd gemaakt van nieuw materiaal - beton - en daarmee samenhangende nieuwe constructie - op poten.
De kritiek die men tegenwoordig heeft op de watertoren van Vianen - esthetisch onverantwoord, aantasting van het landschap en stadsgezicht etc. - is niet nieuw: kritiek was er al, toen de toren werd gebouwd!

In 1980 gaf de Koninklijke Nederlandse ANWB het boekje '80 stadswandelingen' uit. Op de bladzijden 244-245 is een wandelroute - inclusief plattegrondje - voor Vianen te vinden. De informatie is kort en zakelijk. Té kort en té zakelijk. Wat heeft een wandelaar aan: 'Rechts ziet u een aantal fraaie gevels, waarvan we willen noemen de trapgevel op nr. 88' of: 'Rechts ziet u de R.K. Parochiekerk O.L. Vrouw'? Erg veel zal de toerist van een dergelijke route-beschrijving niet opsteken.

Eind 1980 werd te Dordrecht de Vereniging voor Industriële Archeologie in Zuid-Holland Zuid - kortweg VIAZ - opgericht. De VIAZ stelt zich tot doel 'het registreren, beschermen en beheren van monumenten van bedrijf en techniek in Goeree, Overflakkee, de Hoeksche Waard, Drechtstedengebied en de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden'. Nadere informatie: Postbus 51, Dordrecht.

Vianen wordt niet plat gelopen door toeristen, ondanks het feit dat het stadje wel wat te bieden heeft. Maar 'stads-promotie' schijnt in de stad van Hendrik van Brederode een vies woord te zijn.
Af en toe wordt in het Lekstadje de moed verzameld en wordt een nieuwe

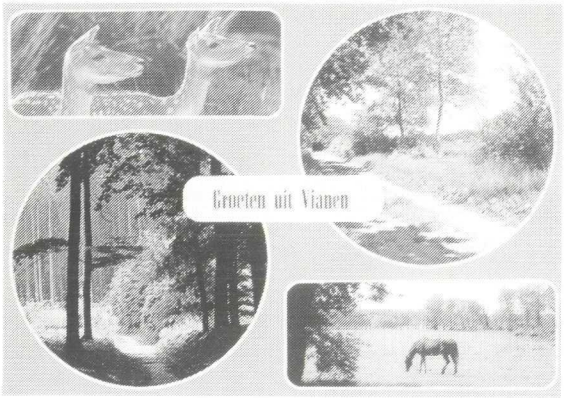

Prentbriefkaart met "Groeten uit Vianen" ... dat Vianen niet is

poging ondernomen om Vianen op te stuwen in de vaart der volkeren! Wie daar wat aan doet moet wel kritiek, onbegrip en zelfs tegenwerking verwachten.
Maar Vianen schijnt nu toch door de buitenwereld ontdekt te zijn. De commerciële buitenwereld. Te koop: Vianen op prentbriefkaarten. Op enkele vierkante centimeters staan er wat, weliswaar piepkleine plaatjes met een korte, edoch krachtige tekst: 'Groeten uit Vianen'. Maar... niets op die plaatjes heeft te maken met Vianen of directe omgeving.
Een misplaatste grap? Ach, wanneer men bedenkt dat degenen die de dienst uitmaken in Vianen het eigen, kultuurhistorisch karakter van de Lekstad niet zien zitten, dan krijg je zo iets. Immers, welk verschil is er nu eigenlijk tussen Vianen en de rest van de wereld? Laat degenen die dat verschil niet zien, gauw verdwijnen uit Vianen. Maar vooral met die prentbriefkaarten.

J.A.L. de Meyere

Verenigingsnieuws

Berichten van de archeologische werkgroep

In de vergadering van 3 juni 1981 hebben we een werkverdeling gemaakt naar aanleiding van de toestemming welke we hadden gekregen van gemeentewerken om een onderzoek in te stellen op het achterterrein van de panden naast het stadhuis. Deze panden zijn eigendom van de gemeente.
Op 17 juni zijn we gestart volgens een rooster in ploegen van vijf man. Tijdens de werkzaamheden zijn onder andere een plavuizen vloer uit de 17de eeuw en twee keldergewelven gedeeltelijk blootgelegd. Deze werden door de provinciale archeoloog, de heer Hallewas, op 27 juni bekeken en door ons lid, de heer Wouda, ingetekend.
Nadat dit stuk terrein weer was volgestort met de uitgegraven grond, kwamen we in de uiterste hoek van het achterterrein een stenen waterput tegen. Daaruit kwamen diverse tegels en aardewerkscherven te voorschijn.

Leden van de archelogische werkgroep tijdens opgravingen naast het stadhuis te Vianen, 1981

In verband met de verhuizing van diverse gemeentelijke diensten, moesten we op 16 augustus het terrein weer zo netjes mogelijk opleveren. Daarna was het wachten op de afbraak van het pand van de firma Van Zanten.
Begin september was het zover. Op twee plaatsen vonden we afvalputten, boordevol scherven van porselein en aardewerk. Onder dit materiaal bevonden zich enkele vrij gave voorwerpen.
Op het terrein, waar ten behoeve van de uitbreiding van het stadhuis, een kelder wordt aangelegd, stootte een graafmachine op muurresten waarop, op een regelmatige afstand, houten palen van ongeveer 1,50 à 2 meter waren gezet.
De leden van onze groep volgden de verdere gang van zaken op de voet en waren uiteraard present toen een gave paal in een aantal gelijke stukken werd gezaagd ten behoeve van verder onderzoek te Amsterdam, met name voor wat betreft de datering. Uiteraard houden wij u op de hoogte over de resultaten van dit onderzoek.
Zoals het er nu naar uitziet, is er op dit bouwterrein niet veel interessants meer te ontdekken; hooguit wat verdwaalde scherven. De gevonden muurresten met de paalfundering zijn door de heer De Jong, werkzaam bij gemeentewerken, ingetekend.
Met de gemeente - met name met de heer Van Etten - is afgesproken dat we de vondsten mogen bewaren voor beschrijving, verder onderzoek en eventuele restauratie. Later worden de voorwerpen overgedragen aan de gemeente en vastgelegd op een inventarisatielijst.
Op 22 september hebben we een bezoek gebracht aan de archeologische werkgroep te Utrecht, waar, onder leiding van de stadsarcheoloog, de heer Hoekstra, een restauratiegroep actief is. Daar werden ons de beginselen van restauratiewerkzaamheden bijgebracht. Door veel te vragen werden we een stuk wijzer.
Op onze vergadering van 15 september werd besloten om, gedurende de wintermaanden, iedere tweede dinsdag van de maand, herstelwerkzaamheden te verrichten bij

Leden van de archeologische werkgroep tijdens opgravingen naast het stadhuis te Vianen, 1981

Enkele voorwerpen die naast het stadhuis te Vianen gevonden werden tijdens opgravingen door leden van de archeologische werkgroep, 1981

de gevonden voorwerpen. Voorlopig zal dat gebeuren bij de heer Sterke in de Molenstraat. Van ons nieuw lid, de heer Van Haarlem, die van beroep archeoloog is, mogen we goede voorlichting verwachten.
Tijdens dezelfde vergadering werd de heer Meeuwenberg benoemd tot penningmeester van onze werkgroep.
Als groep zijn we lid geworden van de Archeologische Werkgroep Nederland.
Uit ons werkkapitaal zijn inmiddels wat gereedschappen aangeschaft. Een waterpomp staat nog op het verlanglijstje! Dat is nodig omdat we - zoals tot nogtoe is gebleken - steeds te maken hebben met hoog waterpeil.
In de komende wintermaanden zullen we ons buiten Vianen gaan bezig

houden met de huisterpen in de Vijfheerenlanden en Alblasserwaard. Ter voorbereiding hierop zullen we onder leiding van de heer Noordam, de Rijkslandloper, de te volgen werkwijze van het landverkennen nogmaals doornemen.
Het winterprogramma is grotendeels vastgesteld. Hierover zullen de leden tijdig worden ingelicht. Mocht u ook interesse hebben of nadere inlichten willen ontvangen: de telefoonnummers 03473-74309 en 71746 staan voor u klaar.

Namens de Archeologische Werkgroep
J. Meeuwenberg

Archeologie en inventarisatie van planologische maatregelen te Vianen

In 1977 maakte de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort een begin met inventarisatie van planologische maatregelen in de Nederlandse binnensteden. Deze inventarisatie, die tot stand kwam met behulp van enquêtes die aan ongeveer tweehonderd steden werden toegezonden, werd eind 1979 voltooid. Tot deze steden behoorde ook Vianen.
Het project ging uit van de Werkgroep Stadskernonderzoek van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Deze werkgroep stelt zich tot doel de veelal door nieuwbouwprojecten bedreigde archeologische 'documenten' in de ondergrond van historische stadskernen beter dan voorheen te beschermen. Over dit onderwerp verscheen een artikel, getiteld 'Archeologie en planologie in de binnenstad' in het tijdschrift De Europese Gemeente (nr 15, 1980, 19-22).
De inventarisatie heeft voor de komende tien jaar die plaatsen in Vianen aangewezen, waarvan historici en archeologen menen dat ze in belangrijke mate door planologische 'erosie' bedreigd worden. Tegelijkertijd werd geinventariseerd op welke terreinen archeologisch onderzoek onmogelijk is gemaakt door nieuwbouw, evenals op welke terreinen wél onderzoek plaatsvond.
Met dit project wil de werkgroep bereiken dat ook van de zijde van de stedelijke overheid meer aandacht wordt besteed aan de zorg voor en de bescherming van de archeologische 'documenten'.
Wanneer wij niet oppassen zal - zo heeft het onderzoek uitgewezen - binnen afzienbare tijd archeologisch onderzoek op vele, historisch belangrijke plaatsen niet meer mogelijk zijn.

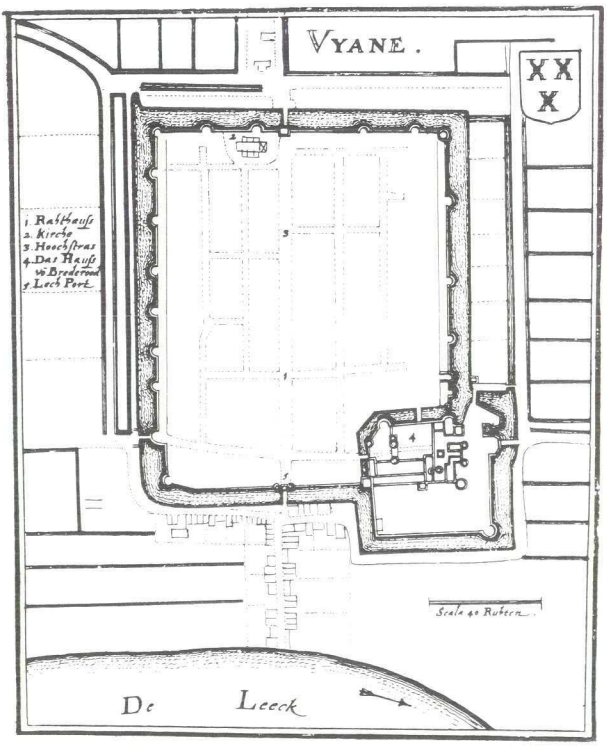

Plattegrond van Vianen.
Gravure uit het boek "Topographia Germaniae Inferioris...", uitgegeven te Frankfurt am Main in 1659 door Caspar Merian

Voor Vianen komen de resultaten van het rapport samengevat hierop neer.

In Vianen blijkt men niet te weten waar zich collecties van bodemvondsten bevinden.

Archeologisch onderzoek in de binnenstad vond eerst plaats in 1952. Toen onderzocht de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek enkele

graven van de Van Brederodes in de N.H. kerk. Vijf jaar later, in 1957, deed dezelfde dienst een onderzoek achter het stadhuis. Daar werden fundamenten van het Oude Vrouwenhuis - het voormalige gasthuis - en een graf gevonden. In 1969-1970 werd onderzoek verricht op 'de Bol'.

Door de gemeente werd, volgens het rapport, geen antwoord gegeven op de vraag of er mogelijkheden voor archeologisch onderzoek onbenut waren gebleven.

Verder blijkt uit het rapport dat de gemeente Vianen niet beschikt over een structuurplan, wel over een bestemmingsplan voor de oude kern (het in 1970 vastgestelde Bestemmingsplan Centrum).
In 1975 werd de binnenstad van Vianen aangewezen tot beschermd stadsgezicht. Beweerd wordt dat men bij de gemeente bezig is met een nieuw bestemmingsplan.

Na 1945 vonden in de binnenstad een aantal ingrijpende ruimtelijke veranderingen plaats, zowel wat betreft woningen, bedrijfsruimten, kantoren, openbare ruimten als winkels. Ook voor de komende tien jaar zijn een aantal veranderingen in de binnenstad van Vianen gepland.

Enigszins bedroevend is het om uit het rapport te vernemen dat van systhematisch archeologisch stadskernonderzoek geen sprake is en dat er zich zelfs bij een aantal terreinen archeologisch gemiste kansen hebben voorgedaan. Bovendien dreigen nog onderzoeksgegevens verloren te gaan.

HET IS ÉÉN VOOR TWAALF VOOR DE HISTORISCHE VERENIGING EN HAAR ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP.
TEMEER OMDAT ZIJ, DIE HET HOREN TE DOEN, SLAPEN.

De redactie

Boek over kasteel Batestein te Vianen

Ter gelegenheid van de tentoonstelling 'Leven in een kasteel - Aspecten uit de historie van kasteel Batestein te Vianen', die tijdens de Paardenmarkt 1981 werd gehouden, verscheen het boek 'Kasteel Batestein te Vianen - Aspecten uit de historie van het kasteel en zijn bewoners'.
Dit schitterend boek, uitgegeven door de Stichting Stedelijk Museum Vianen, is de eerste publicatie die uitvoerig ingaat op de geschiedenis van kasteel Batestein te Vianen.
Geïnteresseerden in Vianen en zijn rijk verleden mogen dit prachtwerk beslist niet missen in de boekenkast.
Het boek omvat 74 pagina's en meer dan 70 afbeeldingen. Een groot aantal van de illustraties werd niet eerder gepubliceerd.

Leden van onze vereniging kunnen het boek 'Kasteel Batestein te Vianen' bestellen à *f* 27,50 (normale prijs *f* 29,50) bij de Penningmeester van de Stichting Stedelijk Museum, Mw H.M. Rutgers-Stal, Aimé Bonnastraat 9, Vianen (Bankrekeningnr 48.68.49.716 van AMRO te Vianen).
Bij verzending komen er *f* 5,-- portokosten bij.

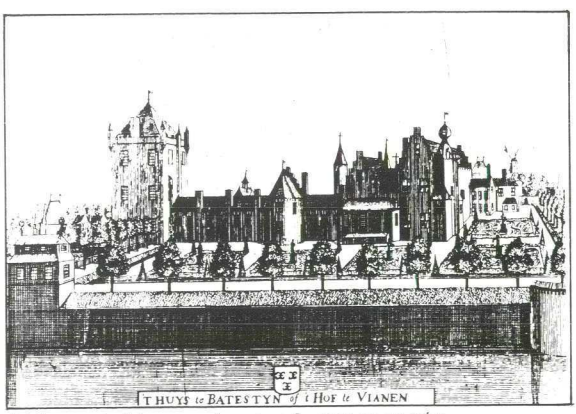

Zijaanzicht van kasteel Batenstein te Vianen. Gravure door Casper Specht, ca. 1700

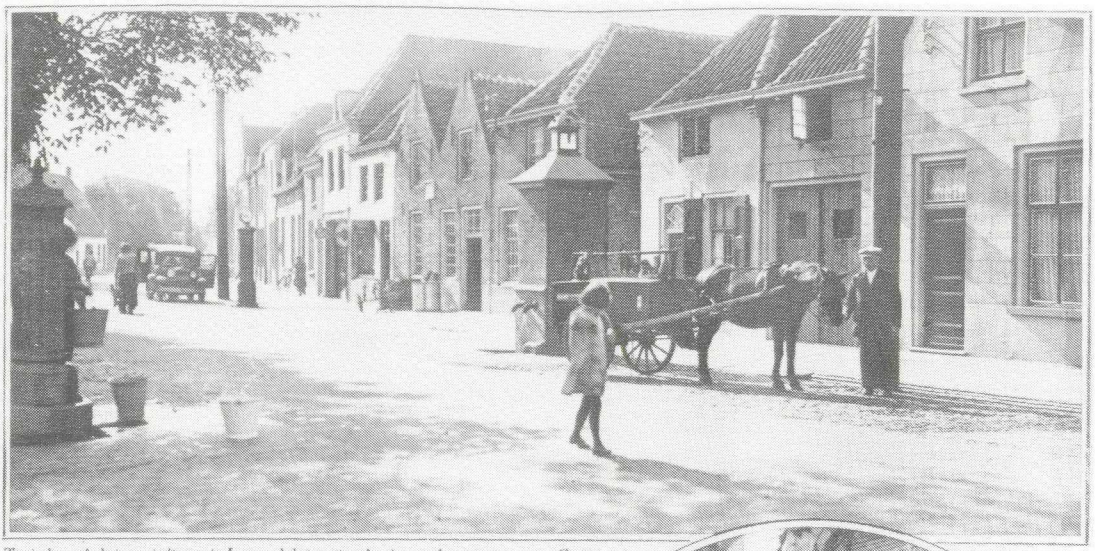

Typische oude huizen vindt men in Lexmond, het rustige dorpje aan den straatweg naar Gorinchem, welke een schilderachtig aspect aan de straat geven. Aan pompen is hier, naar men ziet ook al geen gebrek: er staan er zelfs twee vlak tegenover elkaar. Zouden de Lexmonders zulke dorstige menschen zijn, of is een van de twee misschien op non-actief gesteld?
Onder: De toren van Lexmond steekt ver boven de lage landen langs de Lek uit, en de schippers op de breede rivier kennen hem opperbest met zijn slanke spits.

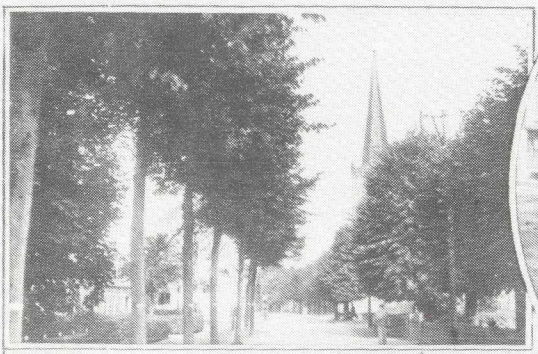

In onze steden zijn bijna alle pompen opgeruimd, tot groote smart van de straatjongens, die er zoo graag hun hoofd, of dat van hun kameraad onder stopten, en elkaar daarbij een flinke douche gaven. Maar in de dorpen zijn de pompen meest nog in eere gehouden; zoo is de dorpspomp vervult daar nog een belangrijke functie, en men zou haar niet graag missen. Wij namen dit plaatje in Lexmond.

Links. In Lexmond loopt de Lekdijk door een gedeelte van het dorp, en de huizen die er langs staan gebouwd, komen daardoor een eind beneden het wegpeil te liggen, hetgeen een eigenaardig effect maakt. Loopt men op den weg, dan kijkt men niet op de tafel van de bewoners van de eerste verdieping, en wie gelijkvloers woont, ziet van het verkeer op den weg niet veel meer dan de wielen. Men kan er zich op dit plaatje van overtuigen.

Bril of contactlenzen **Merkx - brillen**

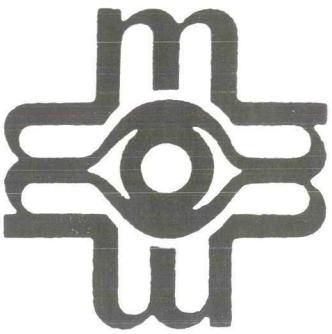

Gediplomeerd opticiëns-,
Gediplomeerd optometristen O.V.-,
Gediplomeerd contactlens-specialisten A.N.V.C.

Voor beter zien, deskundig advies en juiste keuze.

Varkensmarkt 15 - Culemborg - tel. 13691
Voorstraat 98 - Vianen - tel. 73500
Stationstraat 9 - Vleuten - tel. 3300

Foto hiernaast:
Gezicht op Lexmond, zoals afgedrukt in "Utrecht in Woord en Beeld", 20 oktober 1933.
(Foto: Utrecht, Gemeentelijke Fotodienst)

De Rabobank is anders

Het belangrijkste verschil zit al in het karakter.
Want Rabobanken zijn coöperatieve banken. Zeg maar belangengemeenschappen. Van begin af aan toegespitst op het dienen en behartigen van de belangen van partikulier en zakenman. Op een persoonlijke, betrokken manier.

Daarom ook zijn we zo dicht mogelijk bij de klant gaan zitten. Overal verspreid, door stad en land. Gemakkelijk binnen bereik voor iedereen. Mede waardoor we één van Nederlands grootste banken zijn geworden. Met vele miljoenen klanten.

Rabobank

Geld en Goede Raad

KANTOREN:

Vianen:
Voorstraat 65, tel. 03473-71261
Winkelcentrum „De Hagen", tel. 03473-71261

Winkelcentrum „Monnikenhof", tel. 03473-71261

Lexmond, Kortenhoevenseweg 36, telefoon 03474-1541

Hagestein, Dorpsstraat 32, telefoon 03472-1714

Everdingen, Gr. Huibertlaan 7, telefoon 03472-1496

Hei en Boeicop, zitting in Groene Kruisgebouw.

Telex voor alle kantoren 40721

Stadswaag

Architekt: D. Wijma te Velp

Koninklijk Aannemersbedrijf Woudenberg-Ameide bv

Voorstraat 7 - Postbus 3 - Ameide - Telefoon 01836 - 1641*